

УДК 159.9:351.74

О. В. Луценко,

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

olenzial@ua.fm

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ ДИДАКТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

У статті запропоновано інноваційний алгоритм підвищення мотиваційної готовності курсантів вищих навчальних закладів МВС України до опанування правоохоронним фахом. Розглянуто перспективні моделі дидактичного забезпечення процесу формування учбової мотивації курсантів в умовах педагогічного експерименту. Застосування інноваційних дидактичних моделей навчання дозволяє вивести на крайній рівень професійної мотивації курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Наведено аналіз зовнішніх та внутрішніх мотивів навчальної діяльності, які визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний смисл навчально-пізнавальної діяльності курсантів.

Ключові слова: мотивація до навчання, мотиваційна сфера, навчальний процес, професійна освіта, дидактична модель.

Вступ. В умовах реформування органів внутрішніх справ України нагальності набувають питання вдосконалення професійної освіти працівників правоохоронних органів.

Важливим компонентом підвищення якості професійної освіти є формування професійної спрямованості та професійної мотивації майбутніх правоохоронців на стадії початкового навчання.

Важливим джерелом виникнення і розвитку психічних станів, а через них і якостей особистості, є життєві ситуації, які ставлять до людини певні вимоги. Необхідною умовою формування мотивації навчальної діяльності вважаємо створення таких ситуацій, які викликають в особистості відповідні емоційні стани та почуття. У науковій літературі такою ситуацією визнається "ситуація реальної відповідальності" [1]. Вона характеризується єдністю вимог до особистості та умов їх реалізації. Її компонентами є вимоги до особистості, особистість із певним рівнем моральної свідомості та професійної підготовки, умови для реалізації цих вимог, суспільна оцінка вчинків особистості та досягнутих нею результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація є однією з фундаментальних проблем як у вітчизняній, так і зарубіжній психолого-педагогічній науці. Її значущість для сучасної педагогічної теорії та практики пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукаючих факторів її діяльності та поведінки. Відповідь на питання, що стимулює людину до діяльності, який мотив, "заради чого" вона її здійснює, є основою її адекватної інтерпретації. В найбільш загальному плані мотив – це те що визначає, стимулює людину до здійснення якої-небудь дії, включаючи діяльність, яка визначається цим мотивом.

Складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює чисельність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення. У різні часи проблему мотивованого підходу до навчання та формування професійної мотивації розглядали Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, Л. І. Божович, О. М. Леонтьєв, А. Маслоу, П. М. Якобсон, Х. Хекхаузен та ін.

Основним методологічним принципом, який визначає дослідження мотиваційної сфери особистості у вітчизняній психолого-педагогічній науці є положення про єдність динамічної (енергетичної) та змістовно-сислової сторін мотивації.

Активна розробка цього принципу пов'язана з дослідженням таких проблем, як система відносин людини (В. М. Мясішев), співвідношення смислу і значення (О. М. Леонтьєв), інтеграція стимулів і їх смислового контексту (С. Л. Рубінштейн), спрямованість особистості і динаміка поведінки (Л. І. Божович, Л. В. Чудновський) та ін.

Мотивація, як психологічна категорія, була всебічно досліджена і розкрита в роботах Л. І. Божович, О. М. Леонтьєва, В. С. Мерліна, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейна, Д. І. Узнадзе, Х. Хекхаузена.

Мета статті. Основною метою статті є винайдення інноваційних алгоритмів підвищення мотиваційної готовності курсантів вищих навчальних закладів МВС України до опанування правоохоронним фахом. Зокрема, розробка перспективних моделей дидактичного забезпечення процесу формування учбової мотивації курсантів в умовах педагогічного експерименту, що визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний смисл пізнавальної діяльності курсантів.

Мотивація посідає провідне місце в структурі особистості і є одним із основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил і спрямованості діяльності та поведінки. Аналіз наукової літератури свідчить, що серед науковців поки що немає єдності як у розумінні структури мотиваційної сфери особистості, так і у трактуванні основних понять цієї сфери. Часто поняття мотивації розкривають як сукупність усіх видів спонукань: мотивів, потреб, інтересів, намагань, цілей, потягів, установок,

ідеалів тощо. Загалом мотивація – це складна, багаторівнева неоднорідна система стимулів, що включає себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, емоції, норми та цінності.

Вивчення мотивації передбачає аналіз причин і факторів, які ініціюють і енергетизують активність людини, а також спрямовують, підтримують і приводять до завершення певний поведінковий акт. Найважливішою особливістю мотивованої дії є наявність інтенції – наміру її виконання. Для пояснення детермінації людської поведінки створюються чисельні психологічні теорії мотивації, які будуються на системі припущень щодо природи людини і встановлюють закони ініціації та регуляції людської поведінки.

У більшості мотиваційних теорій аналізуються три основні параметри поведінкової активності: ініціація, інтенсивність і спрямованість.

Мотивована поведінка є результатом взаємодії двох факторів: особистісного і ситуативного. Під особистісним фактором розуміють мотиваційні диспозиції особистості (потреби, мотиви, установки, цінності), а під ситуативним – зовнішні, оточуючі людину умови (поведінка інших людей, ставлення, оцінки, реакції оточуючих, фізичні умови тощо). Варто зазначити, що коли йдеться про зовнішні фактори, то аналізуються, перш за все, не об'єктивні параметри середовища, а оцінки та інтерпретації особистістю контекстуальних аспектів власної поведінки, тобто суб'єктивне відображення об'єктивних умов і те значення, яке вона цим умовам надає. Людина діє у відповідності з тим, як вона оцінює та інтерпретує оточуючу дійсність. Роль мотиваційних диспозицій зводиться не стільки до прямої детермінації поведінки, скільки до участі у формуванні когнітивних оціночних схем, за допомогою яких людина інтерпретує ситуації. Її дії є результатом цієї інтерпретації.

Більшість психологів погоджуються з виділенням двох типів мотивації і відповідних їм двох типів поведінки: 1) зовнішньої мотивації і відповідно зовнішньо-мотивованої поведінки; 2) внутрішньої мотивації і відповідно внутрішньо-мотивованої поведінки.

Зовнішня мотивація – поняття для опису детермінації поведінки в тих випадках, коли фактори, які її ініціюють і регулюють, перебувають поза "Я" особистості, або поза поведінкою. Тільки-но ініціюючий та регулюючий фактори стають зовнішніми, як вся мотивація набуває характеру зовнішньої. Наприклад, учень став більш добросовісно виконувати всі домашні завдання після того, як батьки пообіцяли йому купити велосипед. Робота над домашніми завданнями в цьому випадку – зовнішньо мотивована поведінка, тому що спрямованість на уроки та інтенсивність (в даному випадку – добросовісність) задаються зовнішнім по відношенню до навчання фактором: очікуванням обіцяного велосипеда.

Загальновизнаним є положення, що зовнішня мотивація ґрунтується, перш за все, на винагородах, заохоченнях, покараннях або інших видах зовнішньої стимуляції, які ініціюють і спрямовують бажану або гальмують небажану поведінку.

Внутрішня мотивація – поняття, що описує такий тип детермінації поведінки, коли ініціюючі та регулюючі її фактори локалізуються всередині особистісного "Я" і безпосередньо стосуються змісту самої поведінки. Так, на думку Е. Десі, внутрішньо-мотивовані індивіди не мають інших заохочень, крім самої активності. Люди захоплюються цією діяльністю заради неї самої, а не для досягнення яких-небудь зовнішніх винагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення якоїсь іншої цілі [2].

Для пояснення такого типу мотивації було створено багато теорій: теорія компетентності і мотивації ефективності, теорії оптимальності активації і стимуляції, теорія особистісної причинності, теорія самодетермінації, теорія "потoku".

Сутністю мотивації є сукупність мотивів, які визначають певну діяльність. Мотивація трактується як властивість, якість особистості. Це стрижень особистості, який визначає цілісний обрис людини, її активність.

Як бачимо, багато вчених, що вивчали мотивацію, розглядають її як сукупність усвідомлених прагнень, системоутворюючими компонентами яких є потреби, мотиви і цілі.

Навчання, як і будь-яка інша діяльність, здійснюється під впливом певних стимулів, спонукань, що постають у ролі рушійних сил навчальної активності учня. Такими спонукальними стимулами є потреби, інтереси, переконання, ідеали, уявлення учня про себе, ціннісні орієнтації та ін. Вони утворюють мотивацію (або мотиваційну сферу) навчальної діяльності.

Мотивація школяра, мотивація студента, мотивація курсанта є видовим поняттям по відношенню до мотивації людини. Вона складає лише частину мотиваційної сфери індивіда – ту, яка формується на певному етапі життя і пов'язана з певним місцем у системі суспільних стосунків. Головне, що відрізняє один вид мотивації від іншого, полягає в різниці "соціальної ситуації розвитку" [3], у якій вона формується.

Завдяки дослідженням М. А. Давидова, Б. П. Єсіпова, Г. І. Щукіної до теорії і практики навчання у 60-х роках введено поняття "мотивація навчання", "мотив навчання", "пізнавальний інтерес". Досліджуються такі мотиви навчання як пізнавальний інтерес (Г. І. Щукіна, 1979), духовні потреби (Ю. В. Шаров, 1970), мотиви обов'язку (Ю. К. Бабанський, З. П. Шабаліна, 1975). У тісному зв'язку з вивченням окремих мотивів дослідники намагаються об'єднати їх у систему: мотивація навчання

(Ю. К. Бабанський 1980, Л. І. Божович 1972, В. С. Ільїн 1984, Г. І. Щукіна 1986); мотивація праці (В. А. Ядов 1982); мотивація навчання і праці (О. С. Гребенюк 1985). У своєму дослідженні ми виходимо з того, що мотивація навчання – це система мотивів, які спонукають людину оволодівати знаннями, способами пізнання, свідомо ставитись до навчання, бути активним в навчальній діяльності. В академії, як навчальному закладі, основною є навчальна діяльність. Тому, суттєву частину мотиваційної сфери курсантів складають мотиви навчання.

Серед них виділяють різні типи спонукань: зовнішні вимоги, розуміння необхідності навчання, обов'язок як мотив навчання, відповідальність, пізнавальний інтерес, пізнавальна потреба, усвідомлення необхідності вивчення певного предмету для опанування професією, отримання у майбутньому матеріальних благ тощо. Ці мотиви всебічно розглядалися в роботах Л. І. Божович, В. С. Ільїна, Г. І. Щукіної та ін.

Провідним у більшості теорій мотивації є поняття мотиву, як однієї із головних мотиваційних детермінант. Цей термін у педагогічній літературі трактується теж неоднозначно. У спеціальній літературі мотив співвідноситься або з потребою (А. Маслоу), або з переживанням цієї потреби, її задоволенням (С. Л. Рубінштейн), або з предметом потреби (О. М. Леонтьєв). Так, у контексті теорії діяльності О. М. Леонтьєва термін "мотив" вживається не для позначення переживання потреби, а як визначаючий те об'єктивне, в чому ця потреба конкретизується в даних умовах і на що спрямовується діяльність.

Найбільш повним є визначення мотиву, запропоноване провідними дослідниками, вказаними раніше. На їх думку, мотивами можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття і переживання, тобто все те, в чому знайшла втілення потреба. Таке визначення мотиву, в якому поєднується енергетична, динамічна і змістова сторони, знімає багато суперечностей в його трактуванні. При цьому зазначимо, що поняття "мотиву" вужче поняття "мотивація". Остання постає тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки, яке визначає виникнення, спрямування, а також способи здійснення конкретних форм діяльності.

Найбільш широким є поняття "мотиваційна сфера", яке включає афективну і волюву сфери особистості, переживання, задоволення потреби. У загально-психологічному контексті мотивація являє собою складне об'єднання, "сплав" рушійних сил поведінки, який відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, цілей, ідеалів, що безпосередньо детермінують людську поведінку. Мотиваційна сфера або мотивація в широкому значенні слова з цієї точки зору трактується як стрижень особистості, до якого "сходяться" такі її якості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, волюві якості та інші соціальні і психолого-педагогічні характеристики.

Мотивація виконує кілька функцій, які в своїй єдності забезпечують її провідну роль в регуляції поведінки і діяльності особистості. Це спонукальна, організуюча та смислоутворююча функції. Остання надає навчання особистісного смислу та значущості, визначає характер прояву двох інших функцій, є визначальною для мотиваційної сфери. Отже, смисл навчання визначається структурою мотиваційної сфери особистості.

Для кожної особистості навчання має свій смисл, свої вікові характеристики й відіграє свою роль в її житті. Смисл переживається як емоційне ставлення особистості до тих чи інших подій, дій, об'єктів і усвідомлюється як їх "значення-для-мене". Смисл навчання – це складне особистісне утворення, що проявляється у внутрішньому ставленні до навчання, усвідомленні його суб'єктивної та об'єктивної значущості. Мотив не лише спонукає і спрямовує діяльність, але й виконує смислоутворюючу функцію.

Продуктивним у вивченні мотивації навчальної діяльності є системний підхід, в контексті якого мотивація розглядається як складна система, що включає в себе певні ієрархізовані структури. При цьому структура розуміється як відносно стійка єдність елементів, їх відношень і цілісності об'єкта.

Важливим є також положення дослідників про те, що структура мотиваційної сфери не є застиглою, статичною, а розвивається і змінюється в процесі життєдіяльності особистості.

Мотивація навчання залежить від цілого ряду факторів, специфічних для діяльності, до якої вона включена [3]: по-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітнім закладом; по-друге, організацією освітнього процесу; по-третє, психологічними особливостями суб'єкта (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, стосунки з іншими тощо); по-четверте, суб'єктивними особливостями викладача і, перш за все, системою його ставлення до учнів, своєї професійної діяльності; по-п'яте, специфікою навчального предмету.

Висновки. Таким чином, основним методологічним принципом, який визначає дослідження мотиваційної сфери особистості у вітчизняній психолого-педагогічній науці є положення про єдність динамічної (енергетичної) та змістовно-сислової сторін мотивації.

Активна розробка цього принципу пов'язана з дослідженням таких проблем, як система ставлень людини (В. М. Мясішев), співвідношення смислу і значення (О. М. Леонтьєв), інтеграція стимулів і їх смислового контексту (С. Л. Рубінштейн), спрямованість особистості і динаміка поведінки (Л. І. Божович, Л. В. Чудновський) та ін.

Навчання, як і будь-яка інша діяльність, здійснюється під впливом певних спонукань, що виконують роль рушійних сил навчальної активності. Такими спонуканнями є потреби, інтереси, переконання, ідеали, уявлення особистості про себе, ціннісні орієнтації та ін. Вони утворюють мотивацію (або мотиваційну сферу) навчальної діяльності.

Продуктивним у вивченні мотивації навчальної діяльності є системний підхід, в контексті якого мотивація розглядається як складна система, що включає в себе ієрархізовані структури спонукань. Аналіз структури мотивації дозволяє виділити в ній єдність процесуальних і дискретних характеристик, а також її двомодальну (позитивна і негативна) основу.

Структура мотиваційної сфери не є застиглою, статичною, а розвивається і змінюється в процесі життєдіяльності особистості.

У своєму дослідженні ми розглядаємо мотивацію навчальної діяльності як ієрархічну систему зовнішніх і внутрішніх мотивів, які визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний зміст навчально-пізнавальної діяльності курсантів. Успішність навчальної діяльності курсантів, забезпечення позитивного емоційного самопочуття та особистісного становлення залежить від співвідношення мотивів даних двох типів в структурі мотивації навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку : [монографія] / В. Г. Панок. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 486 с.
2. Ірхіна С. М. Особистісно-орієнтована парадигма професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ : [науково-виробничий журнал] / С. М. Ірхіна // Кадровий вісник. – №1(3). 2012. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2012. – 128с.
3. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Panok V. G. Praktychna psykholohiya. Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku [Practical Psychology. The Theoretical and Methodological Foundations of Development] : [monografiya] / V. G. Panok. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2010. – 486 s.
2. Irkhina S. M. Osobystisno-oriyentovana paradygma profesiynoyi pidhotovky pratsivnykiv organiv vnutrishnikh sprav [Personality-Oriented Paradigm of Police Officers' Training] : [naukovo-vyrobnychyy zhurnal] / S. M. Irkhina // Kadrovyi visnyk. № 1 (3) 2012. – K. : Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav, 2012. – 128 s.
3. Panok V. G. Psykholohiya zhyttyevogo shlyakhu osobystosti [The Psychology of Individual Life Path] : [monografiya] / V. G. Panok, G. V. Rud'. – K. : Nika-Tsentr, 2006. – 280 s.

Луценко Е. В. Формирование профессиональной мотивации курсантов высших учебных заведений МВД Украины на основе инновационной дидактической модели.

В статье предложен инновационный алгоритм повышения мотивационной готовности курсантов высших учебных заведений МВД Украины к овладению правоохрнительными специальностями. Рассмотрены перспективные модели дидактического обеспечения процесса формирования учебной мотивации курсантов в условиях педагогического эксперимента. Применение инновационных дидактических моделей обучения позволяет вывести на лучший уровень профессиональной мотивации курсантов высших учебных заведений МВД Украины. Проведен анализ внешних и внутренних мотивов учебной деятельности, которые определяют направление, интенсивность и личный смысл учебно-познавательной деятельности курсантов.

Ключевые слова: мотивация к обучению, мотивационная сфера, учебный процесс, профессиональное образование, дидактическая модель.

Lutsenko O. V. The Formation of Cadets' Professional Motivation of MIA Ukraine Based on the Innovative Didactic Model.

The article offers an innovative algorithm for increasing the students' motivational readiness in higher educational establishments of Ukraine to master the law enforcement profession. The didactic support perspective model for the process of formation of students' educational motivation in terms of the pedagogical experiment is considered. The article reveals the results of the psychological and pedagogical study of content and structure of the students' educational motivation in higher educational establishments of the MIA of Ukraine.

As the training process in the higher educational establishments of the MIA of Ukraine has its peculiarities, the motivational sphere of cadets requires special approaches to the formation of their educational activities. External and internal motives of educational motivation were examined in the article that indicate the direction,

intensity and individual meaning of the students' educational and cognitive activity. In addition, the balanced structure of cadets' educational motives was formed.

The application of the innovative didactic model of education allows gaining a higher level of professional cadets' motivation in higher educational establishments of Ukraine. To form the professional orientation and motivation of perspective police officers on the stage of primary education is an important component of improving the quality of professional education.

Key words: *motivation for learning, motivational sphere, educational process, professional education, didactic model.*